מרכז אמנויות וגלריה
ע"ש אפטר-ברר, מעלות-תרשיחא (ע"ר)

חוזר לאחור ורואה מה לפנים

שלומי ללוש | פרופ' משה ב. יצחקי

العودة إلى الخلف والرؤية إلى الأمام

شلومي لالوش | البروفيسور موشيه ب. يتسحاقي

אוצרת: מיטל קילמניק القيّمة: مبطال كيلمنيك 28.03—15.05.2025

מרכז אמנויות וגלריה
ע"ש אפטר-ברר, מעלות-תרשיחא (ע"ר)

artsmaalot.com

מרכז אומנויות וגלריה ע"ש אפטר-ברר

רח' בן גוריון 15, מעלות תרשיחא
א, ב, ד 10:00-14:00, 16:00-19:00
ג, ה 10:00-16:00 שבת 11:00-13:00

יו"ר העמותה: מישאל חירורג
מנהלת הגלריה ומרכז אמנויות: תמי שחר-ירון
אוצרת התערוכה: מיטל קילמניק
הדרכות: יעל רמון, יעל שלו
עריכה לשונית: יהודית ליניק-לוי
תרגום לערבית: נוואף עתאמנה
תרגום לאנגלית: יהודית אפלטון
עיצוב גרפי: Studio MiKa
צילום: שלומי ללוש

בתמיכת:
משרד התרבות והספורט
הפדרציה היהודית של פילדלפיה רבתי

مركز الفنون والجاليري على اسم افتر برر

شارع بن غوريون 15، معلوت ترشيحا
الأحد، الاثنين، الأربعاء 10:00-14:00، 16:00-19:00
الخميس والجمعة 10:00-16:00 السبت 11:00-13:00

رئيس الجمعيّة: ميشيل حيرورغ
مديرة الجاليري ومركز الفنون: تامي شاحر يرون
قيّمة المعرض: ميطال كيلمنيك
ارشاد: ياعيل رمون، ياعل شليق
التحرير اللغوي: بغداد للترجمة
الترجمة العربية: نواف عثامنة
الترجمة الإنجليزية: جوديث أبلتون
التصميم الجرافيكي: Studio MiKa
تصوير: شلومي لالوش

بدعم:
وزارة الثقافة والرياضة
اتحاد اليهود في فيلادلفيا الكبرى

משרד התרבות והספורט
Jewish Federation of Greater Philadelphia

→
בחזית: קיקיון, 2024, שמן על בד, 120X80 ס"מ
صورة الغلاف: شجرة الخروع، 2024، زيت على قماش، 120X80 سم
Cover image: Castor, 2024, Oil on canvas, 120X80 cm

←
רחצה בירדן, 2023, שמן על בד, 120X50 ס"מ
الاغتسال في نهر الأردن، 2023، زيت على قماش، 50X120 سم
Bathing in Jordan, 2023, Oil on canvas, 50X120 cm

שלומי ללוש | פרופ׳ משה ב. יצחקי

חוזר לאחור ורואה מה לפנים

התערוכה **חוזר לאחור ורואה מה לפנים** המוצגת בגלריה, במרכז אמנויות מעלות-תרשיחא, הינה מפגש בין קו לאות. הצייר שלומי ללוש והמשורר פרופ' משה ב. יצחקי נפגשו לתהליך של דיאלוג אמנותי סביב סיפורים מקראיים ואגדות תלמודיות. הם נפגשו באמצעות הציור והשירה ודרשו יחד רעיונות פילוסופים, חקרו דמויות ומפגשים והעניקו להם פרשנות עכשווית רעננה. השניים נפגשו לרוב במקומות גיאוגרפים בהם, להערכתם, התרחשו העלילות, וזאת על מנת לקבל השראה לתהליך.

המילים והצבעים מתכתבים ומשלימים זה את זה בתערוכה והתוכן מזמין את קהל הצופים להרהר מחדש בסיפורים העתיקים הממשיכים להדהד גם בעידן המודרני ועל משמעותם בימים אלו.

המפגש בין ר' יוחנן וריש לקיש, יונה והקיקיון וכך גם **סיפור בעלת האוב** היו חלק ממקורות השראה של ללוש ויצחקי. השניים זיקקו את הדו שיח שלהם מחוץ למקורות ההשראה. בתערוכה בגלריה, מגיבים שניהם באופן ישיר ועקיף לאותם מקורות: ללוש מציג יצירות דו-ממד ויצחקי מציג שירים. התגובות המבוטאות במילה הכתובה ובצבע יוצרות מארג עשיר של פרשנויות ייחודיות המהדהדות בחלל המשותף לאמן ולחוקר - כל אחד בתחום מומחיותו.

עַכְשָׁו אֲנִי כִּמְעַט רֵישׁ לַקִּישׁ, כִּמְעַט
עוֹקֵר הָרִים וְטוֹחֲנָם בָּאֵשׁ שֶׁהָיִיתִי[1]

גוף העבודות **רחצה בנהר** של ללוש המוצג בתערוכה, מתייחס למפגש הדרמטי בין רבי יוחנן,[2] החכם, היפה והמלומד, לבין ריש לקיש, הליסטים. בעקבות המפגש הגורלי במי הירדן, ריש לקיש הופך לתלמיד חכם. האגדה עוסקת בכוחו של שינוי ובקשר האנושי העמוק שנרקם באמצעות: יופי- נשיות- כוח- תורה וחכמה. ללוש מתאר את עצמו במי הנהר ושואל: מתי האדם נעשה אדם, האם רק לאחר שעבר ייסורים, מתקיימת למידה ובאה תשובה? בבואתו במי הנהר, מאחדת אל הבד את שתי הדמויות, זו העומדת על גדת הנהר וזו הצפה. לצידו, מאיר יצחקי במילים, חלקים סמויים וגלויים מתוך עולמו הפנימי של ריש לקיש וגם מתוך עולמו שלו. המתח וההרמוניה בין ריש לקיש לר' יוחנן משתקפים במילות השיר של יצחקי לתיאור דמותו של ללוש הבוהה, בדמותו של יצחקי טובל בנהר ובסערה בין ענפי העצים. בשיר, יצחקי בונה את דמותו של ריש לקיש, החסרה במקורות, גם מתוך רצון לבאר פרטים על הפנימיות שלו עצמו ובניסיון להאיר באור נסתרות.[3]

1. מתוך שירו של משה ב. יצחקי **במנהרת הזמן.**
2. רבי יוחנן (180–279 לספירה לערך) היה מגדולי האמוראים, בכיר האמוראים בארץ ישראל בדור ראשון, וראש ישיבת טבריה במשך עשרות שנים.
3. הפסקה מתייחסת לסיפור התלמודי של ר' יוחנן וריש לקיש, תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד ע"א ולגוף העבודות **רחצה בירדן** של שלומי ללוש ולשיר **במנהרת הזמן** של משה ב. יצחקי.

⟵ **בעלת האוב**, 2022. שמן על בד, 80X60 ס"מ | **العرّافة من عين دور**, 2022. زيت على قماش, 80X60 سم
The Witch (from Endor), 2022. Oil on canvas, 80X60 cm

אִלּוּ יָכֹלְתִּי, הָיִיתִי חוֹזֵר עַכְשָׁו לְאָחוֹר

משה המקראי בסיפור התלמודי עולה למרום ומוצא את אלוהים עסוק בקשירת כתרים לאותיות כביטוי לחשיבותה ולנצחיותה של השפה. סיפור זה נקשר אצל ללוש הצייר לגוף העבודות בשם **בסטודיו של האמן**. המקום בו אלוהים עוסק ביצירה מקביל אצל הצייר למרחב היצירה האישי שלו. באחד משני הציורים בסדרה, ללוש מתאר את עצמו בסטודיו ובציור השני הוא מתאר את יצחקי בחדר העבודה שלו. שניהם אוחזים בכלי היצירה שלהם, ללוש במכחול ויצחקי בעט. הכיסאות הריקים בשני חדרי היצירה של האמנים יכולים לרמז על לימוד ועל הדרך הארוכה שאדם עושה באמונתו, כמו משה גדול הנביאים והמנהיגים, שחוזר בסיפור התלמודי לאחור, לשבת בבית מדרשו של רבי עקיבא, שם נגלים אליו סודות האלוהים. יצחקי בשירו מתפלמס עם אמירתו של רבי עקיבא "ואהבת לרעך כמוך", מפרק ממנה את כתרי האותיות ואת הקוצים, מנקה שורשים ונטיות ומזכיר את המושג "ואהבת" המהדהד בעוצמה גם בימינו.[4]

מָה לְךָ אָדָם
הֶסְתֵּר פָּנִים
אֲנִי אַחֵר
נֶחְבָּא בְּצֵל[5]

הסיפור התנ"כי על אנשי **העיר נינווה**, **יונה הנביא**, **והקיקיון** שהגן עליו וקמל, זוכה להתייחסות אצל ללוש בציור ובשיר של יצחקי. הקיקיון המסמל גם חמלה רגעית וגם את שבריריות החיים והטבע האנושי. הוא מגלה ומסתיר את הדיוקן העצמי של הצייר. השזירה של הקיקיון והצייר חד הם, יתכן כרמז לגורל משותף של חיים כמו גם לדואליות של תכונות הצמח, כשמצד אחד מפיקים ממנו שמן רפואי ומצד שני זרעיו רעילים.

המושג "הסתר פנים" המופיע בשירו של יצחקי מעלה שתי סוגיות. האחת – ביקורת על משה המקראי המסתיר את פניו במפגש עם האל, האם היה עליו להישיר מבט ולבטל את החציצה בין האדם לבריאה או לשמר את יראת הכבוד. הסוגייה השנייה מתייחסת להסתר הפנים של האלוהים.

חורבן העיר נינווה ורחמיו של האל על אנשי העיר, המופיעים בשיר, בציור ובסיפור מהדהדים גם הם את המציאות מאז השבעה באוקטובר.[6]

רְאִי לַיְלָה כִּי בָּאנוּ שְׁנַיִם בֵּין אוֹר לְצֵל
לִשְׁגּוֹת בְּיָפְיֵךְ לִשְׁנוֹת בִּזְמַן שָׁאוּל
בְּטֶרֶם יֵרֵד הָעֶרֶב וּמַרְאוֹתָיו
שׁוּב[7]

על גבעה מול הר תבור יושבים השנים ולומדים את סיפור **בעלת האוב מעין דור** המספר על שאול המלך המתחפש ופונה לבעלת האוב ומבקש ממנה להעלות את רוחו של שמואל כדי שיבשר לו את גורלו. בסדרת הציורים **בעלת האוב**, מתאר ללוש את עצמו כשגבו לצופה ופניו אל הנוף כמשקיף אל העתיד. גזעי העצים השרופים מסמלים את כוחות הכישוף ואת המפגש בין שאול לבעלת האוב, רוחו של שמואל עולה ומנבאת לו את מותו, את נפילת ישראל על ידי הפלישתים ואת גורל מלכותו שתינתן לדוד.

4. הפסקה מתייחסת לגוף העבודות **בסטודיו של האמן** של שלומי ללוש ולשיר **חוזר לאחור ורואה מה לפנים** של משה ב. יצחקי בהשראת הסיפור התלמודי, בו משה המקראי עלה למרום מתוך התלמוד בבלי, מנחות כ"ט, ע"ב.
5. מתוך שירו של משה ב. יצחקי **קיקיון**.
6. הפסקה מתייחסת לגוף העבודות **קיקיון** של שלומי ללוש ולשיר **קיקיון** של משה ב. יצחקי בהשראת סיפור יונה הנביא, ספר יונה, פרק ד'.
7. מתוך שירו של משה ב. יצחקי **אני חושב שקוראים לך לילה**.

הרישום בעיפרון בסדרת העבודות מדגיש את החורבן וההרס ואת תחושת האפוקליפסה. גזעי העצים השרופים והכפופים היוו השראה לצייר לנפילתו של שאול על האדמה לנוכח הגזירה. שירו של יצחקי **אני חושב שקוראים לך לילה** מרחיב במילים את הסצנה המקראית נטולת התיאור. המפגש בין שאול המלך לבעלת האוב מקבל משמעות חדשה ומתקיימים בו רבדים של תשוקה הישרדותית - רגע לפני הבשורה הקשה מכל.[8]

לצד הלמידה המשותפת של סיפורים, התנסו ללוש ויצחקי בתגובה של שיר על ציור והפוך - תגובה של ציור על שיר. הרישומים **מראות הלילה** מגיבים לשירו של יצחקי **שיר מזמור קליל למדיר השינה**. יצחקי בשירו מהתל ומקליל באירוניה עצמית את הדרת השינה המקבלת פנים באופן פרדוכסלי ברישומיו של ללוש. בשיר הוא חורז את המשפטים בצליל **אַי** ויוצר ריתמוס קל לכאורה בניגוד למשקל הכבד של הנושא. לעומתו, ללוש רושם בפחם את הלילה השחור ומעניק לו צורה ואופי חמקמקים המזכירים את בואה של הדרת השינה בשעות הקטנות והחשוכות של הלילה.

השיר **סבך פתאומי** של יצחקי מגיב לציורו של ללוש **הכיסא הריק**. השיר מדגיש את הסתר הפנים של הצייר העוסק במה שנחשף ומה נותר בצללים. פניו של ללוש מוסתרות מאחורי חציצת משרבייה ובחלק התחתון של הציור מופיע שוב הכיסא הריק, הוא כיסא הלמידה וחשבון הנפש כמטאפורה לנוכחות. גם הציור וגם השיר מזהירים אך גם מנבאים את האור בתהליך החשיפה.

התערוכה בגלריה שבמעלות-תרשיחא עוסקת במושגים 'עימות' ו'מפגש' ומעצימה אותם. היא מתייחסת למקורות ההשראה ולדיאלוג בין שני היוצרים. העימות נתפס ככוח מניע ליצירה, לחשיבה מחודשת ולחקירה של ניגודים כמו, אנושי ובריאה, מוות וחיים, שמים וארץ, חמלה וכעס ובתערוכה, המפגש המרתק בין ציור למילה.

התערוכה איננה רק מחווה לעולם האגדות התלמודיות והסיפורים המקראיים אלא גם קריאה להתבוננות מחודשת בהם בעיניים עכשוויות. באמצעות עבודתם הייחודית של ללוש ויצחקי אנו למדים שהסיפורים העתיקים אינם רק טקסטים היסטוריים אלא הם מקורות חיים ונושמים הממשיכים לעורר השראה גם כיום. התערוכה הזוגית ממחישה כיצד כל אמן מפרש בדרכו את הסיפורים שדרש ואת הרובד החדש שבא לידי ביטוי ביצירה של האחר. הדיאלוג מדגיש את הקשר ההדדי שבין המילה הכתובה לציור ואת כוח היצירה הגלום במפגש בין שני אמנים ומזמין את קהל הצופים להרהר, לדרוש ולהעניק מרחב פרשנות חדש ואישי.

מיטל קילמניק
אוצרת

8. הפסקה מתייחסת לגוף העבודות **בעלת האוב** של שלומי ללוש ולשיר **אני חושב שקוראים לך לילה** של משה ב. יצחקי בהשראת הסיפור המקראי המתאר את המפגש בין שאול המלך לבעלת האוב, שמואל א' כ"ח.

רחצה בירדן, 2024. שמן על בד, 100X150 ס"מ | **الاغتسال في نهر الأردن**، 2024. زيت على قماش، 100X150 سم
Bathing in Jordan, 2024. Oil on canvas, 100X150 cm

"אמר לו ר' יוחנן לריש לקיש:
לסטים בלסטיותו יודע..."
(תלמוד בבלי, בבא מציעא פד ע"א)

במנהרת הזמן
ב

כִּמְעַט הָיִיתִי אֲנִי,
רֵישׁ לַקִּישׁ! בּוֹאוּ נַחְזִיק טוֹבָה,
אָמַרְתִּי בַּשִּׁעוּר בּוֹ הִשְׁתַּתְּפוּ צַדִּיקִים
מְדַמְיְנִים לְאָבִי, **אִלְמָלֵא הוּא** זָרַע בְּאִמִּי
לֹא הָיִיתִי אֲנִי בָּא וְהוֹלֵךְ מֵאוּלָם לְאוּלָם מְפֹרָז
מִזֶּה לְהַבָּא עִם מַחְבֶּרֶת וְעֵט **מֻשְׁחָז**
כְּגַרְזֶן. לֹא הָיִיתִי קוֹפֵץ בִּזְמַן מְאֻבָּק לַיַּרְדֵּן
בְּאוֹר יוֹם, לְמַרְאֵה אִשָּׁה רַבַּת יֹפִי
כָּזוֹ, כְּמוֹ הַצִּפּוֹר שֶׁל זַךְ, כְּמוֹ
הַקַּנְטָטָה 51 'הַלְלוּ אֱלֹהַּ בְּכָל
הָאֲרָצוֹת', אוֹ 78 שֶׁל בַּאךְ, שֶׁלָּקְחָה
בְּאֶחָד נִשְׁמָתִי.
עַכְשָׁו אֲנִי כִּמְעַט **רֵישׁ לַקִּישׁ,** כִּמְעַט
עוֹקֵר הָרִים וְטוֹחֲנָם בָּאֵשׁ שֶׁהָיִיתִי
בְּמַיִם רַבִּים שֶׁיָּצְאָה נַפְשִׁי לְאַיָּלָה זוֹ
תּוֹרָתִי
שֶׁחֲבֵרִים גּוֹמְרִים בָּהּ מְלַאכְתָּם
וְשׂוֹחֲקִים לִי וְלָהּ **כְּלִסְטִים.**

מתוך הספר: **נהרות נשאו קולם,**
הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2009, עמ' 67.

חוזר לאחור ורואה מה לפנים

אִלּוּ יָכֹלְתִּי, **הָיִיתִי חוֹזֵר** עַכְשָׁו לְאָחוֹר
וְיוֹשֵׁב בְּסוֹף שְׁמוֹנֶה שׁוּרוֹת
בְּבֵית מִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא,
מְפָרֵק אֶת **זִיּוּנֵי הָאוֹתִיּוֹת**
כִּתְרֵיהֶן וְקוֹצֵיהֶן, מַבְרִיחַ וּמַלְחִים
עַל **שִׁבְרֵי לוּחוֹת** אוֹתִיּוֹת א-ה-ב-ה
וְשֹׁרֶשׁ ש-ל-מ בְּכָל הַנְּטִיּוֹת,
הַזְּמַנִּים וְהַמִּינִים. מְשַׁנֵּן עַד אֵין קֵץ
"לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ..." כְּאַנְטִיבְּיוֹטִיקָה לְגַבְהוּת הַלֵּב,
שָׁר לוֹ וּמְנַעֲנֵעַ כְּמַפְגִּין בִּמְחָאָה
פְּסוּקִים שֶׁדָּרַשׁ מִשִּׁיר הַשִּׁירִים
לְהַזְכִּיר לוֹ אֶת **"וְאָהַבְתָּ..."**
כְּשֶׁדָּבַק שְׁלוּחַ רֶסֶן בְּתוֹרָתוֹ לְהָפִיחַ רוּחַ
מָוֶת **בְּקַנָּאֵי מְדוּרוֹת** וּמַרְעִילֵי בְּאֵרוֹת
עַד קֵץ הַדּוֹרוֹת.
אֲבָל עַכְשָׁו אֲנִי מַבִּיט לְפָנַי
נִגָּשׁ **עַד הָעֲרָפֶל** בִּנְבוֹ שֶׁלִּי
עוֹמֵד עַל הַסַּף כָּאִישׁ בְּשַׁעַר הַחֹק
רוֹאֶה בֵּין הַמַּרְאוֹת הַצּוֹבְאוֹת
מִקַּלְעֵי הַסְּבָכָה **פָּנִים אֲחֵרוֹת**
וְאַחֵר נִבַּט בִּי
לְקַצֵּץ **בַּנְּטִיעוֹת**
שָׁר אֲהָהּ וּבָהּ
בְּכָל **הַפְּעָלִים וְהַנְּטִיּוֹת**

בסטודיו של האמן, 2023. שמן על בד, 120X120 ס"מ | **في استوديو الفنّان**، 2023. زيت على قماش، 120X120 سم
In the artist’s studio, 2023. Oil on canvas, 120X120 cm

קיקיון, 2024. שמן על בד, 120X80 ס"מ | **شجرة الخروع**, 2024. زيت على قماش, 120X80 سم
Castor, 2024, Oil on canvas. 120X80 cm

קיקיון

בעקבות ציור של
שלומי ללוש

מָה לְּךָ אָדָם
הֶסְתֵּר פָּנִים
אֲנִי אַחֵר
נֶחְבָּא בְּצֵל
עָלֶה חָרֵב
וְזַרְעֵי **אֶרֶס**
כְּמַרְפֵּא
בְּטֶרֶם
פֻּרְעָנוּת
צֵא! הַכֵּה
חֲבֹט כָּנָף
כְּיוֹנָה בְּלֵב עָרֵל
קוּם לֵךְ
עַד **הַשֶּׁמֶשׁ**
תָּבוֹא וְתִפְנֶה
בְּטֶרֶם יַכֶּה
צֵל שֹׁרֶשׁ
וְיָשׁוּב לֶעָפָר
וְשׁוּב **קִיקָיוֹן**
יִהְיֶה לְמָשָׁל
וְנִינְוֵה תֵּחָרֵב
שׁוּב

פדות הצללים

"... רָאוּהוּ שֶׁהוּא בּוֹכֶה וְשׂוֹחֵק וְצִיצִית שֶׁל אֵשׁ
יוֹצֵאת מִמִּצְחוֹ ..." (בָּבְלִי, תַּעֲנִית דַּף כ"ה ע"א)

לוּ רַק יָדַעְתִּי אֵיךְ הָיִיתִי חוֹצֶה עַכְשָׁו
בָּעֲרָפֶל, **קוֹרֵעַ אֶת הַפַּרְגּוֹד** שֶׁבֵּינוֹ לְבֵינִי
וּמְנַתֵּץ אֶת כִּסֵּא הַכָּבוֹד הַבָּלֶה מִזֹּקֶן,
מְלַוֶּה אוֹתוֹ לַמַּרְאוֹת הַצּוֹבְאוֹת
מַצְבִּיעַ וּמַרְאֶה לוֹ אֵיךְ מַעֲשֵׂי יָדָיו
טוֹבְעִים **בַּהֲרִיסוֹת צַלְמוֹ**
וַחֲסִידָיו הַשּׁוֹטִים מְרַקְּדִים
בְּמִצְהֲלוֹת עִוְעִים עַל **פְּנֵי תְּהוֹם.**
מָה אַתָּה רוֹצֶה? הוּא שׁוֹאֵל וּמִשְׁתַּנֶּה
לְאֵין סוֹף, שֶׁאֶהֱפֹּךְ עַכְשָׁו אֶת **הָעוֹלָם**
רַק כְּדֵי שֶׁתִּוָּלֵד אַחֲרֵי, שֶׁתּוּכַל לוֹמַר
אַחֲרֵי הַמַּבּוּל הַזֶּה?
וְכִי לֹא הִקַּזְתִּי דָּם דֵּי הַצֹּרֶךְ?
וְכִי לֹא מִכָּל יָכוֹל אֲנִי מְבַקֵּשׁ?
הֶחְצַפְתִּי פָּנַי כְּנֶגֶד
שִׁעוּר קוֹמָתוֹ הַשָּׁחָה.

עַכְשָׁו, לְהֶרֶף, אֲנִי חָשׁ **בְּאֶצְבָּעָהּ הָעֲנֻגָּה**
עַל מִצְחִי הַקּוֹדֵחַ, אָפֵל וְזוֹהֵר.
כַּמָּה הוֹלֵם לְךָ הָאוֹר וְצֵל הַצֶּלֶם
הִיא אוֹמֶרֶת
לוּ רַק יָדַעְתִּי אֵיךְ
לִפְדּוֹת צְלָלִים מִשִּׁבְיָם
לֹא הָיִינוּ **כְּחוֹלְמִים**

שלומי בני, חיצי בך חיצי, 2024. שמן על בד, 130X60 ס"מ
شلومي ابني، سهامي بك، سهامي، 2024. زيت على قماش، 130X60 سم
Shlomi, my son, arrows in you, arrows, 2024. Oil on canvas, 130X60 cm

בעלת האוב, 2022. שמן על בד, 40X64 ס"מ | **العرّافة من عين دور**, 2022. زيت على قماش, 40X64 سم
The Witch (from Endor), 2022. Oil on canvas, 40X64 cm

אני חושב שקוראים לך לילה

"... וַיִּתְחַפֵּשׂ שָׁאוּל, וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים,
וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים עִמּוֹ, וַיָּבֹאוּ אֶל-הָאִשָּׁה
לָיְלָה ..." (שמואל א' כ"ח)

דָּמוּ אֶת שָׁאוּל עוֹלֶה כָּאן **שָׁקֵט וְנִסְתָּר,**
מְחֻפָּשׂ כְּאָז בִּבְגָדִים אַחֲרוֹנִים,
בְּדִידוּתוֹ חֲצוּיָה וְקָשָׁה כְּטַרְשֵׁי הַגִּבְעָה הַזּוֹ
לִבּוֹ פִּגּוּם בְּגוּף פִּגּוּם עָזוּב, סָעוּר וּמְקֻלָּל,
מְבַקֵּשׁ לִרְאוֹת, אוּלַי יוּכַל עוֹד לִפְשֹׂט
כְּנַף מְעִילוֹ **וְלִשְׁכַּב עִם לַיְלָה,** בְּכִשְׁלוֹנוֹ,
בְּבִעוּתָיו: יוֹנָתָן וְיַעֲרַת הַדְּבַשׁ וּנְגִינַת דָּוִד
וְגַם אַהֲבָתָם **וְגַם קִנְאָתָם** וַחֲנִיתוֹ רֵיקָה
וְגַם שִׂנְאָתוֹ מוּטֶלֶת לְרַגְלָיו
דָּמוּ אוֹתָם בְּמַרְאוֹת לַיְלָה וֵאלֹהִים בָּאוֹב.
הִיא הַיּוֹדַעַת אֲסוֹנוֹ מַצִּיעָה לוֹ מִטָּתָהּ
חֶסֶד הַבָּשָׂר הָאַחֲרוֹן בֵּין צֵל לְצֵל
פִּטְמַת תָּבוֹר וְעֶרְוַת מַרְגְּלוֹתֶיהָ
בְּשִׁפּוּלֵי הַר הַמּוֹרֶה וְעֵמֶק כְּסוּלוֹת
שְׁטוּף הָאוֹר מַאֲפִיל בְּמַרְאוֹתַיִךְ
לַיְלָה. וְאֶפְשָׁר לִרְאוֹת בָּעֵץ הַזֶּה **מִנֶּגֶד,**
כַּמָּה זָקַף גֵּווֹ הָרָכוּן לָאֲדָמָה, כַּמָּה יָפֶה הוּא
מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה שָׂרוּף וּמְפֻסָּל בְּצַלְמוֹ
בְּצֵל שִׂיחֵי צַבָּר.
רְאִי לַיְלָה **כִּי בָּאנוּ שְׁנַיִם** בֵּין אוֹר לְצֵל
לִשְׁגּוֹת בְּיָפְיֵךְ לִשְׁנוֹת בִּזְמַן שָׁאוּל
בְּטֶרֶם יֵרֵד הָעֶרֶב וּמַרְאוֹתָיו
שׁוּב

רימון, 2023. שמן על בד, 102X78 ס"מ | **رمان**، 2023. زيت على قماش، 102X78 سم

Pomegranate, 2023. Oil on canvas, 102X78 cm

פרדס רימונים

וּבָאתִי גַּם אֲנִי לִרְאוֹת טוּב **בְּגַרְעִינֵי חֶמְדָּה** אֲדֻמִּים
כִּתְשׁוּקַת הַחַמָּה לִזְרֹחַ בֵּין כִּתְמֵי אוֹר זָרוּעַ
וְצִלְלֵי יַעַר **אֲסוּרִים בַּקֹּדֶשׁ** כְּלוּאִים בִּקְלִפָּתָם הַקָּשָׁה
מֻסְתָּרִים כַּמָּוֶת עַזִּים כָּאַהֲבָה וּבָאתִי גַּם אֲנִי
עַד שַׁעַר הַסּוֹד לִדְרֹשׁ בָּרִמּוֹן **בִּסְבַךְ עֶרְוַת הַגַּן**
וְרַחֲמָיו **מְקוֹר עוֹלָם** וְיָד נִסְתָּרָה דּוֹחֶקֶת מִבְּרֵאשִׁית
לְשַׁבֵּר אֲסוּרִים וְלַחְבֹּשׁ פִּצְעֵי תְּפִלָּתִי בָּהּ
וְרָאִיתִי פָּנִים אֲחֵרוֹת נִקְלָעוֹת לַסְּבַךְ
וּבִטְנַת מְעִיל מְבֹהַל כְּלוּאָה בְּקוֹצָיו
וּמִמַּעֲמַקִּים בַּאֲפִיק הַשִּׁיר וּגְדוֹתָיו
צְלִילֵי נַחַל חֲרוֹד מַנְעִימִים גְּבוּלֵי עִדָּנָיו
פַּאֲתֵי גֵּיהִנּוֹם וְהָעִיר הַסְּמוּכָה **מִתְבּוֹסֶסֶת** בְּחֶמּוֹ
כְּמוֹ עָבְרָה דֶּמֶטֶר כְּסוּפָה וְשָׂרְפָה הַתְּבוּאוֹת
לִצְלִילֵי **הוֹלֵלוֹת** חַג אֱלֵאוּסִיס מְקֻדָּשָׁהּ
וְעֹנֶג קוֹלָהּ הַבָּהוּל שֶׁל פֶּרְסֶפוֹנֶה בִּתָּהּ
עוֹלֶה מִן הַשְּׁאוֹל בֵּין **מְחִילוֹת הַזְּמַן** וְגִלְגּוּלָיו
בֵּין שְׂדוֹת תְּבוּאָה עֲשֵׂנִים נָבְלוּ גַּם רִמּוֹנִים בְּפַרְדֵּס
תֻּמָּתָהּ וּמוֹתָהּ עַכְשָׁו עַל קוֹצֵי הַתַּיִל וְעֵץ הַשֵּׁיזָף
נוֹעֶצֶת צִפּוֹר חַנְקָנִית אֶת טַרְפָּהּ וְיָד פִּתְאוֹמִית
וַעֲלוּמָה נִשְׁלַחַת בֵּין עַנְפֵי הָרִמּוֹן לִקְטֹף אֶת פִּרְיוֹ
חֵרֶף בְּלוּתוֹ כְּדַד שֶׁיָּבַשׁ אֲנִי מִתְבּוֹנֵן בְּפְלִיאָה
בְּלִבּוֹ הָעֵר וּנְגִינָתוֹ בּוֹקַעַת מִסַּדְקֵי הָעֵץ
וּשְׂפָתַי נוֹגְעוֹת שָׁם בְּאַבְנֵי שַׁיִשׁ טָהוֹר
נָעוֹת וּמְפַלְּלוֹת: **מַיִם! מַיִם?**

סבך פתאומי

וּבַחֲלוֹמִי
גּוּפִי פּוֹסֵעַ לְאָחוֹר
כְּאָבִי יוֹסֵף
שֶׁנֶּחְלַם בְּיַלְדוּתִי
נוֹפֵל לְבוֹר
פִּי נִצְרָב פָּעוּר
כִּמְעָרַת אָדָם קַדְמוֹן,
מְבַקֵּשׁ לְהַזְהִירוֹ שֶׁלֹּא יִפֹּל
וְקוֹלִי יוֹצֵא מִסּוֹפוֹ
שֶׁל הָעוֹלָם **וְעַד סוֹפוֹ**
וְהוּא אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ
וְיָדִי תְּלוּיָה
בַּסְּבַךְ הַזֶּה
כַּעֲנַף שָׁקֵד בַּסְּתָו
וְגוּפִי גַּם
פּוֹסֵעַ לְאָחוֹר, **פָּנַי**
מִתְרַחֲקוֹת מִמֶּנִּי
יָם אַחֵר נִבְקָע בִּי
דמוּת עַל שְׂפַת הַיְּאוֹר
מוֹשִׁיטָה יָדָהּ לִמְשׁוֹת
עַל **סַף הַבּוֹר**
רַגְלַי מוֹעֲדוֹת,
סְבַךְ **נֵר הַלַּיְלָה**
מַפִּיל אוֹתִי
לָאוֹר

הכיסא הריק, 2021. שמן על בד, 125X90 ס"מ | **الكرسي الفارغ**, 2021. زيت على قماش, 125X90 سم
The empty chair, 2021. Oil on canvas, 125X90 cm

שיר מזמור קליל למדיר שינה

וְהַמַּדִּיר שֵׁנָה מֵעֵינַי
נִגְלֶה שׁוּב עוֹמֵד מֵעָלַי
בָּא תָּמִיד **בְּמַרְאוֹת לֵילוֹתַי**
מַחְזִיק בְּאֶצְבָּעוֹת קֵהוֹת עַפְעַפַּי
שֶׁלֹּא יֵעָצְמוּ וְיִמְחֲצוּ עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ בְּלוֹאַי
בּוֹ מַפְלִיגוֹת **סְפִינוֹת טְלָאַי** וְקִרְעֵי הִרְהוּרַי,
תְּשׁוּקוֹתַי וּמוֹתִי בַּנָּהָר הַנּוֹשֵׂא קוֹלוֹתַי
הַשָּׁבִים עִם הָרוּחַ עַל סְבִיבוֹתַי
וְהַמַּדִּיר בְּשֶׁלּוֹ מְנַבֵּחַ
וְאַחֵר בִּי סָח מִסְּבַךְ קוּרַי:
מַרְבִּית יְמֵי חַיַּי
כְּבָר מֵאֲחוֹרַי
וְהַצְּלִיל הַזֶּה
חוֹלֵף, קַיָּם וְהֹוֶה
הוּא אַי כָּזֶה
אֲבָל אֵיזֶה מִין אַי הוּא זֶה
אֲנִי שׁוֹאֵל אֶת **הַמַּדִּיר** בְּמַרְאוֹתַי
וְאֵיךְ יִשָּׁמַע כְּשֶׁהוּא
מֵגִיחַ מִבֵּין צַלְעוֹתַי
וְאֵיךְ יִקְּרָא אוֹתוֹ הַקּוֹרֵא בְּמִלּוֹתַי?
וְכַמָּה טוֹב לָשִׁיר **בְּבוֹא הָאוֹר**
לַמַּדִּיר שֵׁנָה מִזְמוֹר
וְטוֹב עַכְשָׁו
שֶׁזָּרְחוּ פָּנָיו
וְאַי... צְלִילוֹ נִבְלַע בִּצְלָלָיו

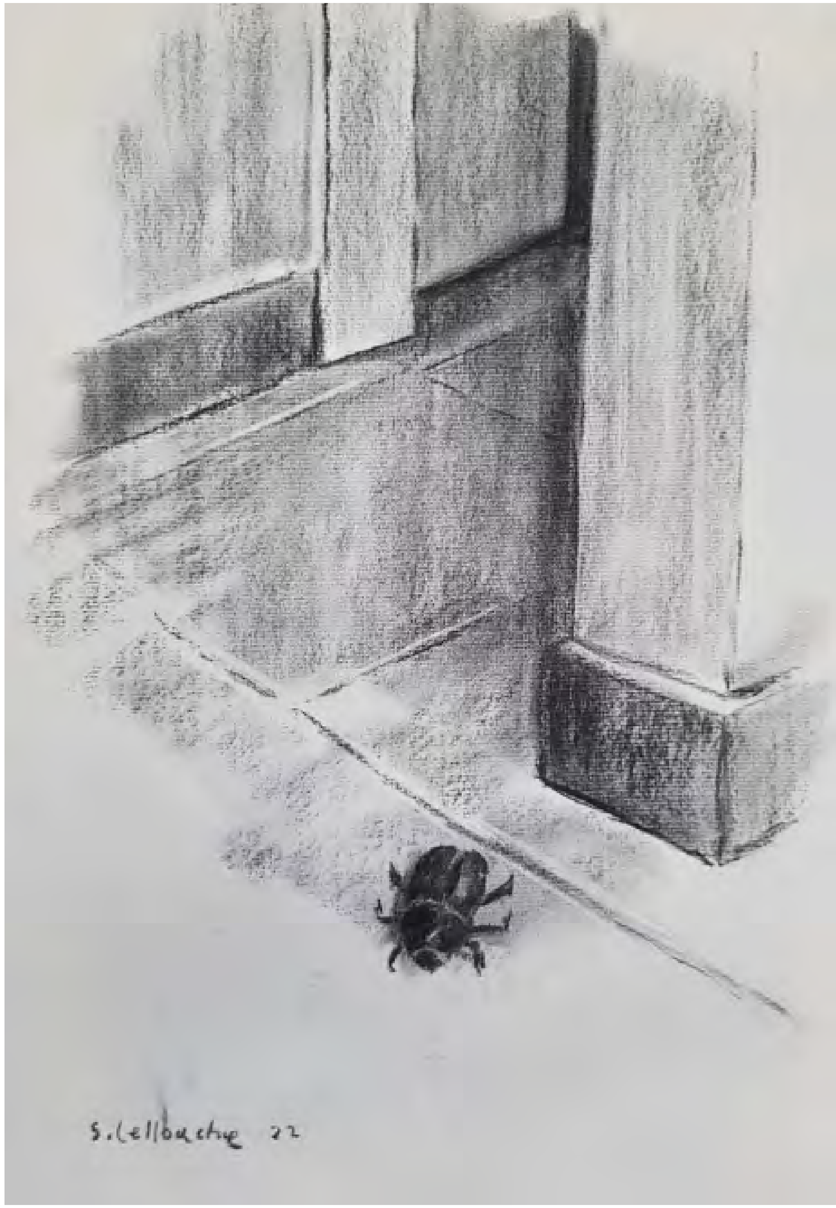

מראות הלילה, 2022. פחם על נייר, 30.5X45.7 ס"מ | **مشاهد الليل**, 2022. فحم على ورق, 30.5X45.7 سم
Night visions, 2022. Charcoal on paper, 30.5X45.7 cm

شلومي لالوش والبروفيسور موشيه ب. يتسحاقي

أعود إلى الوراء وأرى ما في الأمام

المعرض **أعود إلى الوراء وأرى ما في الأمام**، المعروض في جاليري مركز الفنون في معالوت ترشيحا، هو لقاء بين الخط والحرف. التقى الرسّام شلومي لالوش والشاعر البروفيسور موشيه ب. يتسحاقي في حوار فنّي حول القصص التوراتية والأساطير التلمودية. التقيا عبر الرسم والشعر، واستكشفا معًا أفكارًا فلسفية، وحللا شخصيات وأحداثًا، وطرَحا لها تفسيرات معاصرة ومتجددة. كان لقاؤهما غالبًا في أماكن جغرافية يُعتقد أنها شهدت تلك الأحداث، وذلك لاستلهام الأجواء أثناء العمل.

تتكاتب الكلمات والألوان وتتكامل في المعرض، بينما يدعو المضمون جمهور المتلقين لإعادة التأمل في القصص القديمة التي لا تزال تتردد أصداؤها في العصر الحديث، واستكشاف معانيها في أيامنا هذه.

اللقاء بين الحاخام يوحانان وريش لكّيش، النبي يونس وشجرة الخروع (في التوارة تذكر شجرة الخروع في هذا السياق وليس اليقطين)، وحكاية **العرّافة من عين دور**، من بين مصادر إلهام لالوش ويتسحاقي. صاغ الاثنان حوارهما الفنّي خارج حدود مصادر الالهان. في المعرض في الجاليري يستجيب كلاهما بشكلٍ مباشر وغير مباشر لتلك المصادر: يقدم لالوش أعمالاً ثنائية الأبعاد، بينما يعرض يتسحاقي أشعاره. تشكل الردود التي يعبر عنها بالكلمة والكتابة واللون نسيجًا غنيًا من التفسيرات الفريدة التي تتردد في الفضاء المشترك بين الفنّان والباحث، كلٌ في مجال تخصصه.

الآن أنا تقريبًا ريش لكّيش، تقريبًا
أقتلع الجبال وأطحنها بالنار التي كنتُها[1]

منجز الأعمال **الاغتسال في النهر**، المعروضة في المعرض، تتناول اللقاء الدرامي بين الحاخام يوحانان[2]، الحكيم الوسيم والمتعلم، وريش لكّيش، الذي كان قاطع طريق. بعد لقائهما المصيري في مياه نهر الأردن، يتحول ريش لكّيش إلى تلميذ ذكي. تتناول الأسطورة قوة التغيير، والعلاقة الإنسانية العميقة التي تنشأ بواسطة: الجمال، الأنوثة، القوة، التوراة، الحكمة.

يصف لالوش نفسه في مياه النهر، ويتسائلاً: متى يصبح الإنسان إنسانًا؟ هل فقط بعد المعاناة يأتي التعلم ونحصل على الجواب؟ صورته المنعكسة في المياه تجميع على القماش بين الشخصيتين – ذلك الذي يقف على ضفة النهر، وذلك الذي يطفو فيه. إلى جانبه، يضيء يتسحاقي بالكلمات الجوانب الظاهرة والخفية من العالم الداخلي لريش لكّيش، وكذلك من عالمه الشخصي. يتجلى التوتر والانسجام بين ريش لكّيش والحاخام يوحانان في كلمات قصيدة يتسحاقي ليصف شخصية لالوش الذي يتأمل صورة يتسحالقي وهو يغتسل في النهر وفي العاصفة بين أغصان الأشجار. في قصيدته، يعيد يتسحاقي بناء شخصية ريش لكّيش التي لم تتناولها المصادر الكلاسيكية بالتفصيل، ساعيًا لإضاءة تفاصيل من عالمه الباطني وفي محاولة لإضاءة المخفي.[3]

لو استطعت، لعُدتُ الآن إلى الوراء

في القصة التلمودية، يُصعد **موسى التوراتي** إلى السماء ليجد الله منشغلاً بربط التيجان على الحروف، تعبيرًا عن قدسية اللغة وأبديتها. يربط لالوش الرسّام هذه القصة في منجز أعماله الفنّية التي تحمل اسم **في استوديو الفنّان**. حيث يصبح مكان الإبداع الشخصي للفنّان مرادفًا للمكان الذي يخلق فيه الله. في لوحة من لوحتي هذه السلسلة، يرسم لالوش نفسه في الاستوديو، وفي الثانية يرسم يتسحاقي في غرفة عمله. كلٌ منهما يمسك بأداته الإبداعية – لالوش بالفرشاة، ويتسحاقي بالقلم. الكراسي الفارغة في غرفتيهما

1. من أشعار موشيه ب. يستحاقي قي **نفق الزمان**.
2. الحاخام يوحنان (279-180 ميلاد تقريبا)، كان من كبار الأموراييم، كبار الأموراييم في البلاد من الجيل الأول، ورئيس اليشبيفاه في طبرية لعشرات السنين.
3. تتناول هذه الفترة القصة التلمودية عن الحاخام يوحنان وريس لاكيش، التلمود البابلي، رسالة بابا متسيعاء، الصفحة 84 أ ومنجز أعمال شلومي لالوش **الاغتسال في النهر** وقصيدة **في نفق الزمن** لموشيه ب. يستحاقي.

בסטודיו של האמן, 2023. שמן על בד, 45X80 ס"מ | **في استوديو الفنّان**, 2023. زيت على قماش, 45X80 سم
In the artist's studio, 2023. Oil on canvas, 45X80 cm

מראות הלילה, 2022. פחם על נייר, 68.5X48.2 ס"מ | **مشاهد الليل**، 2022. فحم على ورق، 68.5X48.2 سم
Night visions, 2022. Charcoal on paper, 68.5X48.2 cm

ترمز ربما إلى رحلة التعلم والإيمان الطويلة التي يقطعها الإنسان، تمامًا كما في القصة التلمودية حيث يعود موسى العظيم إلى الوراء ليجلس في بيت دراسة الحاخام عكيفا، وهناك تنكشف له أسرار الإله. في شعره، يتحاور يتسحاقي مع مقولة الحاخام عكيفا "وأحببْ قريبك كنفسك"، مفككًا التيجان من الحروف، منقيًا الجذور والتصريفات، ويعيد التذكير بمفهوم "وأحبب" ا لذي يتردد صداه بقوة حتى في أيامنا.[4]

ماذا بك أيها الإنسان؟
أحجب الوجه،
أنا آخر،
مختبئ في الظل[5]

القصة التوراتية عن أهل نينوى، النبي يونس وشجرة الخروع التي ظللت وذبلت، تحضر في لوحات لالوش وفي قصيدة يتسحاقي. شجرة الخروع التي ترمز الرحمة العابرة وكذلك هشاشة الحياة والطبيعة البشرية. وهي تكشف وتحجب بورتريه الرسّام. الدمج بين الخروع والرسّام قد يرمز إلى مصير الحياة المشترك وكذلك إلى مثنوية لخصائص النبتة، فمنها يُستخرج زيت ذو فوائد طبية، بينما بذورها قد تكون سامة.

يستحضر مفهوم "حجب الوجه" في شعر يتسحاقي إشكاليتين: الأولى،[6] انتقادًا لموسى التوراتي الذي حجب وجهه عند لقائه بالله، فهل كان ينبغي عليه النظر إلى الرب مباشرة وإزالة الحجاب بين الإنسان والخالق؟ أم أن ذلك

4. تتناول هذه الفقرة منجز أعمال **في استوديو الفنّان** لشلومي لالوش وقصيدة **أعود إلى الوراء وأرى ما في الأمام** لموشيه ب. يتسحاقي، بوحي من القصة التلمودية، حيث صعد وفقها موسى التلمويدة إلى السماء، من التلمود البابلي، مبحث تقدمات الدقيق 19، 72.
5. من قصائد موشيه ب. يتسحاقي، **الخروع**.
6. تتناول هذه الفقرة جسد الأعمال **شجرة الخروع** لشلومي لالوش وقصيدة شجرة اليقطين لموشيه ب. يتسحاقي مستلهمين من قصة النبي وسفر يونس، الفصل الرابع.

كان تعبيرًا عن رهبة مقدسة يجب الحفاظ عليها؟ الثانية، إشارة إلى حجب وجه الرب.

دمار نينوى، ورحمة الله بأهلها، كما ورد في القصيدة وفي واللوحة وفي القصة، تتردد أصداؤه أيضًا في واقعنا بعد السابع من تشرين الأول.

انظر، أيها الليل، فقد جئنا نحن
الاثنان بين النور والظل
لنفتتن بجمالكِ، ونغيّر في زمن مستعار
قبل أن يحلّ المساء بمشاهده
من جديد[7]

على تلّة مقابل جبل طابور، يجلس الفنانان يتأملان قصة **العرّافة من عين دور**، التي تروي كيف تنكر الملك شاول وطلب من العرافة استحضار روح النبي صموئيل ليكشف له مصيره. في سلسلة اللوحات **العرّافة من عين دور**، يرسم لالوش نفسه جالسًا وظهره إلى المشاهد، بينما يحدّق في الأفق، وكأنه يستشرف المستقبل. تمثل جذوع الأشجار المحترقة قوة السحر ولحظة اللقاء بين شاول والعرافة، حيث تظهر روح صموئيل متنبئة بموت شاول، وسقوط بني إسرائيل بيد الفلسطينيين، ونهاية ملكه وانتقاله إلى داوود. يعزز الرسم بقلم الرصاص في سلسلة الأعمال الدمار والخراب والأجواء الآخروية. جذوع الأشجار المتفحمة والمنحنية كان مصدر الهام لرسم سقوط شاول أرضًا أمام المصير المحتوم. في المقابل، يوسّع يتسحاقي في قصيدته **أعتقد أن اسمكِ ليل** المشهد التوراتي. يحصل اللقاء بين شاول والعرّافة على معانٍ جديدة تمتزج فيها رغبة البقاء لحظة قبل سماعه البشارةٍ القاسية.[8]

لم يكن عمل لالوش ويتسحاقي مشتركًا في دراسة القصص فحسب، بل في تجربة فنّية حيث يردّ كل منهما على إبداع الآخر - قصيدة على لوحة، ولوحة على قصيدة. في سلسلة مشاهد الليل، يستجيب لالوش لقصيدة يتسحاقي **ترنيمة خفيفة لمن يحرم من النوم**، حيث يسخر الشاعر من معاناته مع الأرق بأسلوب ساخر وخفيف، مستخدمًا قافية مكررة بلفظة أي تمنح النص إيقاعًا يبدو مرحًا، لكنه يخفي ثقلاً عاطفيًا. بالمقابل، يرسم لالوش بالفحم الأسود الذي يحيط بالليل، مما يمنحه حضورًا غامضًا ومراوغًا، يشبه لحظة مجيء الأرق في ساعات الليل المتأخرة.

في قصيدة تشابك مفاجئ، يردّ يتسحاقي على لوحة لالوش **الكرسي الفارغ**. تبرز القصيدة حجب وجه الرسّام الذي يتناول في عمله ما يتم الكشف عنه وما يظل في النغمات. يظهر وجه لالوش في اللوحة محجوبًا خلف مشربية، بينما يتكرر الكرسي الفارغ أسفل التكوين الفني، في إشارة إلى كرسي الدراسة ومحاسبة الضمير، كاستعارة عن الحضور والغياب. في القصيدة واللوحة، يظهر تحذير، لكن في ذات الوقت، هناك وعد بالنور الذي يأتي مع الكشف والتجلي.

يركز المعرض في الجاليري في معالوت ترشيحا، على مفهومي "الصراع" و"اللقاء" ويعززهما. إنه تأمل في مصادر الإلهام والحوار بين الفنّانَين، حيث يصبح الصراع قوة دافعة للإبداع وإعادة التفكير واستكشاف التناقضات مثل، البشري والخَليقة، الحياة والموت، السماء والأرض، الرحمة والغضب. وفي المعرض يتجلى اللقاء المثير بين الرسم والكلمة.

المعرض ليس مجرد تكريم لعالم الأساطير التلمودية والقصص التوراتية، بل هو دعوة لإعادة قراءتها بعيون معاصرة. عبر أعمالهما الفريدة، يوضح لالوش ويتسحاقي أن هذه الحكايات القديمة ليست مجرد نصوص تاريخية، بل مصادر حياة نابضة تواصل إثارة الإلهام حتى اليوم. يجسد المعرض الزوجي كيف يفسر كل فنّان بطريقته هذه القصص، ويكشف الطبقات الجديدة التي تظهر في إبداع الآخر. ويبرز الحوار العلاقة التبادلية بين الكلمة المكتوبة واللوحة، وقوة الابداع على الكامن في اللقاء بين الفنّانين والجمهور ويدعو المشاهدين إلى التأمل، والسعي لمنح حيّز تأويلي جديد وشخصي.

ميطال كيلمنيك
القيّمة

7. من قصيدة موشيه ب. يتسحاقي **أعتقد أن اسمك ليل**.
8. تتناول هذه الفقرة جسد أعمال **العرّافة** لشلومي لالوش وقصيدة **اعتقد أن اسمك ليل** لموشيه ب. يتسحاقي بوحي القصة التوراتية التي تصف اللقاء بين الملك شاؤل والعرّافة، سفر صموئيل الأول، 18.

בעלת האוב, 2022. שמן על בד, 37X24 ס"מ | **العرّافة من عين دور**, 2022. زيت على قماش, 37X24 سم
The Witch (from Endor), 2022. Oil on canvas, 37X24 cm

The second issue refers to God hiding His countenance.

The destruction of the city of Nineveh and God's compassion for the people of Nineveh appearing in the poem, in the painting, and in the story, also resonate the Israeli reality since October 7th.[6]

Look, Laila [Night], we two have come
between light and dark
to go astray in your beauty to learn in Saul's time
before night falls with its sights again[7]

Lellouche and Itzhaki studied the biblical story of the **Sorceress of Ein Dor ("The Witch of Endor")** while on a hill facing Mt. Tavor. King Saul disguised himself and secretly asked the sorceress to raise up the spirit of the departed Prophet Samuel to tell him his fate. In the series of paintings **The Sorceress,** Lellouche depicts himself with his back to the viewer. He faces the landscape as if looking at the future. The burned tree trunks symbolize the magical powers and the encounter between the king and the sorceress. The spirit of the departed prophet arises and tells Saul that he will die, the Philistines will defeat him in battle, and David will succeed him instead of his son. Lellouche's pencil drawings emphasize the destruction and apocalyptic feeling. The bent, burned trunks inspired the painting of Saul fainting upon hearing his fate. Itzhaki's poem **I think they call you Laila [Night]** expands on the scene from the biblical text with his own words since it contains no visual description. The encounter between King Saul and "Laila" (the sorceress) takes on new meaning, adding layers of the desire for survival just before receiving the worst possible news.[8]

Along with studying the stories together, Lellouche and Itzhaki experimented with writing inspired by painting and painting responding to a poem. Lellouche's **Nighttime Sights** drawings respond to Itzhaki's poem **Light Psalm for the Sleepless.** In the poem, Itzhaki jokes about his sleeplessness with light self-irony, which paradoxically takes on the shape of a face in Lellouche's drawings. The Hebrew poem employs rhymes repeating the sound "aye" creating a seemingly light rhythm which is opposite the heavy subject. In contrast, Lellouche draws the black night in charcoal, imbuing it with form and elusive character reminiscent of the onset of insomnia during the wee hours of the night.

Itzhaki's poem **Sudden Thicket** responds to Lellouche's painting **The Empty Chair.** The poem stresses the painter's "hidden countenance," engaging in what is exposed and what remains in shadow. Lellouche's face is concealed behind a latticed mashrabiya partition, while an empty chair reappears in the lower portion of the painting. This is the chair in which one learns and conducts soul-searching as a metaphor for presence. The painting and the poem warn and prophesize light in the process of exposure.

The exhibition at the Apter-Barrer Art Center and Gallery in Ma'alot Tarshicha engages in and empowers the concepts of "confrontation" and "encounter." It refers to sources of inspiration and the dialogue between two artists. The confrontation is perceived as the force motivating art-making, rethinking, and the study of polarities such as man-made and made by the Creator, death and life, heaven and earth, compassion and rage, and the fascinating encounter between visual and literary in this exhibition.

The exhibition is not only a tribute to the world of Talmudic legends and biblical stories, but also a call to observe them anew through a contemporary lens. Through the unique works by Lellouche and Itzhaki we learn that the ancient stories are not just historical texts, but are still pulsing with life, a source of inspiration to this day. The duo exhibition concretizes how each artist interprets the stories that he studied in depth in his own way and the new layer expressing something "other" in the artwork. The dialogue emphasizes the mutual connection between the written word and the painting, the power embodied in the encounter between two artists, inviting the audience to wonder, study, and provide a new and personal interpretive space.

Meital Kilemnik
Curator

6. This section refers to Lellouche's series **Kikayon** and to Itzhaki's poem of the same name, inspired by the Book of Jonah (Chapter 4).
7. From Itzhaki's poem, **I think they call you Laila (Night).**

8. This passage refers to Lellouche's group of works **The Sorceress of Ein Dor,** and to Itzhaki's poem **I think they call you Laila (Night),** inspired by the biblical story describing the encounter between King Saul and the so-called "Witch of Endor " (I Samuel: 28).

Shlomi Lellouche | Prof. Moshe B. Itzhaki

Going Back to See What Lies Ahead

The exhibition **Going Back to See What Lies Ahead** at the Apter-Barrer Art Center and Gallery, Ma'alot Tarshicha, is an encounter between line and letter. Painter Shlomi Lellouche and poet Prof. Moshe B. Itzhaki met for an art dialogue centering on biblical stories and legends from the Talmud. Having become acquainted through painting and poetry, together they studied philosophical ideas, researched historical figures and encounters, and provided them with a fresh, contemporary interpretation. Most of their meetings took place at the geographical locations identified with the stories from the Bible and the Talmud so they could draw inspiration for the process.

The words and colors correspond with each other in a complementary relationship. The content invites the audience to re-think the ancient stories that continue to resonate in the modern era and contemplate their meaning at this time.

The encounter between Rabbi Yochanan and Reish Lakish, Jonah and the **kikayon,** and the story of Saul and the **Sorceress of Ein Dor** (known as the Witch of Endor) were some of the inspirations for Lellouche and Yitzhaki. The two distilled their dialogue outside of the sources. In the gallery exhibition, both artists respond directly and indirectly to the same sources: Lellouche is showing two-dimensional works, while Itzhaki presents poems. The responses in the written word and in paint create a rich weave of unique interpretations echoing through the space shared by the artist and the scholar, each in his area of expertise.

Now I am almost Reish Lakish, almost uprooting mountains and grinding them in the fire that was me[1]

Lellouche's series **Bathing in the Jordan** refers to the dramatic meeting between the beautiful, wise, and learned Rabbi Yochanan[2] and Reish Lakish, a brigand. Following their fateful encounter in the Jordan River, Reish Lakish becomes a student of Jewish Law. The legend engages in the power of change and the deep human connection formed through beauty-femininity-power-Jewish Law and wisdom. Lellouche depicts himself in the Jordan River, asking questions: When does a human being become a person? Is it only after suffering that learning can takes place, with answers and a return to the faith. The reflection in the water unifies the two figures on the canvas – one on the riverbank and the other one floating. Alongside of Lellouche, Itzhaki uses words to illuminate the concealed and exposed parts of Reish Lakish's inner world as well as Itzhaki's own world. The tension and harmony between Reish Lakish and Rabbi Yochanan are reflected in the words of Itzhaki's poem and in the staring figure of Lellouche, in the figure of Itzhaki bathing in the river, and in the storm between the tree branches. In the poem, Itzhaki constructs the image of Reish Lakish that is missing from the Talmud out of his wish to clarify details of his own internal life and in an attempt to illuminate with hidden mystical light.[3]

If I could, I would go back

In the Talmudic story, Moses ascends to heaven and finds God engaged in tying crowns to the Hebrew letters as an expression of the importance and eternity of language. This story became associated for Lellouche with the works he made which he titled **In the Artist's Studio.** As a painter, Lellouche considers the place where God engages in creative work as parallel to his own studio. In one of the two paintings in the series, he depicts himself in the studio, while the second painting depicts Itzhaki in his study. Each one grasps the tool of their art – Lellouche holds a brush, Itzhaki a pen. The empty chairs in both paintings can imply study and the long path a person must tread for his art, like Moses, the greatest of prophets and leaders who goes "to the back of the class" sitting in Rabbi Akiva's study hall where God's secrets are revealed to him. In Itzhaki's poem, he argues with Rabbi Akiva's statement "Thou shalt love thy neighbor as thyself," removes the calligraphic "crowns" and "thorns" from the Torah letters, cleans up the roots and declensions, and mentions the concept of "Thou shalt love" which resonates so powerfully at the present.[4]

What ails you, mortal
a hidden countenance
I - other
hidden in the shadow[5]

The biblical story of the people of the city of Nineveh, the Prophet Jonah, and the **kikayon** plant that protected him but withered, is treated by Lellouche in paint and by Itzhaki in poetry. The **kikayon** symbolizes momentary mercy as well as the fragility of life and human nature. He reveals and conceals the artist's self-portrait. Interweaving the **kikayon** and the painter perhaps hints at their joint fate in life as well: the plant has a dual nature, as castor oil is a medicinal preparation derived from it, but its seeds are toxic.

The concept of the "hidden countenance" appearing in Itzhaki's poem raises two issues: the first is a criticism of Moses who hid his face in the encounter with God. Should he have gazed at God directly and left out the barrier between human and the Creator or should he maintain his awe?

1. From Moshe B. Itzhaki's poem, **In the Tunnels of Time.**
2. Rabbi Yochanan (c. 180-279) was one of the greatest amoraim [Sages of the Oral Law] in the Land of Israel. He was the foremost of his generation – the first generation of amoraim – and headed the yeshiva of Tiberias for decades.
3. This section refers to the story in the Talmud about Rabbi Yochanan and Reish Lakish (Babylonian Talmud, Tractate Bava Metzia, 84a), Lellouche's corpus **Bathing in the Jordan**, and Itzhaki's poem **In the Tunnels of Time.**
4. This section refers to Lellouche's works **In the Artist's Studio** and Itzhaki's poem **Going Back to See What Lies Ahead**, in which Moses ascends to heaven (Babylonian Talmud, Tractate Menachot 29b).
5. From Itzhaki's poem **Kikayon** (the castor oil plant).

ART CENTER & GALLERY
Apter-Barrer, Ma'alot-Tarshicha

artsmaalot.com

Apter-Barrer Art Center and Gallery

15 Ben-Gurion St. Ma'alot-Tarshicha | **artsmaalot.com**
Sun, Mon, Wed 10:00-14:00, 16:00-19:00
Tue, Thu 10:00-16:00 Sat 11:00-13:00

Chairman: Mishael Chirurg
Director Gallery and Art Center: Tami Shachar-Yaron
Curator: Meital Kilemnik
Gallery Guidance: Yael Ramon, Yael Shalev
Hebrew Editing: Judith Linik-Levi
Arabic Translation: Nawaf Atamnah
English Translation: Judith Appleton
Graphic Design: Studio MiKa
Photography: Shlomi Lellouche

Supported by:
Ministry of Culture and Sport
Jewish Federation of Greater Philadelphia

←

בחזית: בעלת האוב, 2022. שמן על בד, 48X52 ס"מ
صورة الغلاف: العرّافة من عين دور, 2022. زيت على قماش, 48X52 سم
Cover image: The Witch (from Endor), 2022. Oil on canvas, 48X52 cm

→

דיוקן עצמי כאיוון קרמאזוב, 2025. חיתוך נייר ידני, 170X96 ס"מ
بورتريه شخصي مثل ايڤان كرمازوڤ، 2025. قص يدوي بالورق, 170X96 سم
Self-portrait as Ivan Karamazov, 2025. Handmade paper cutting, 170X96 cm

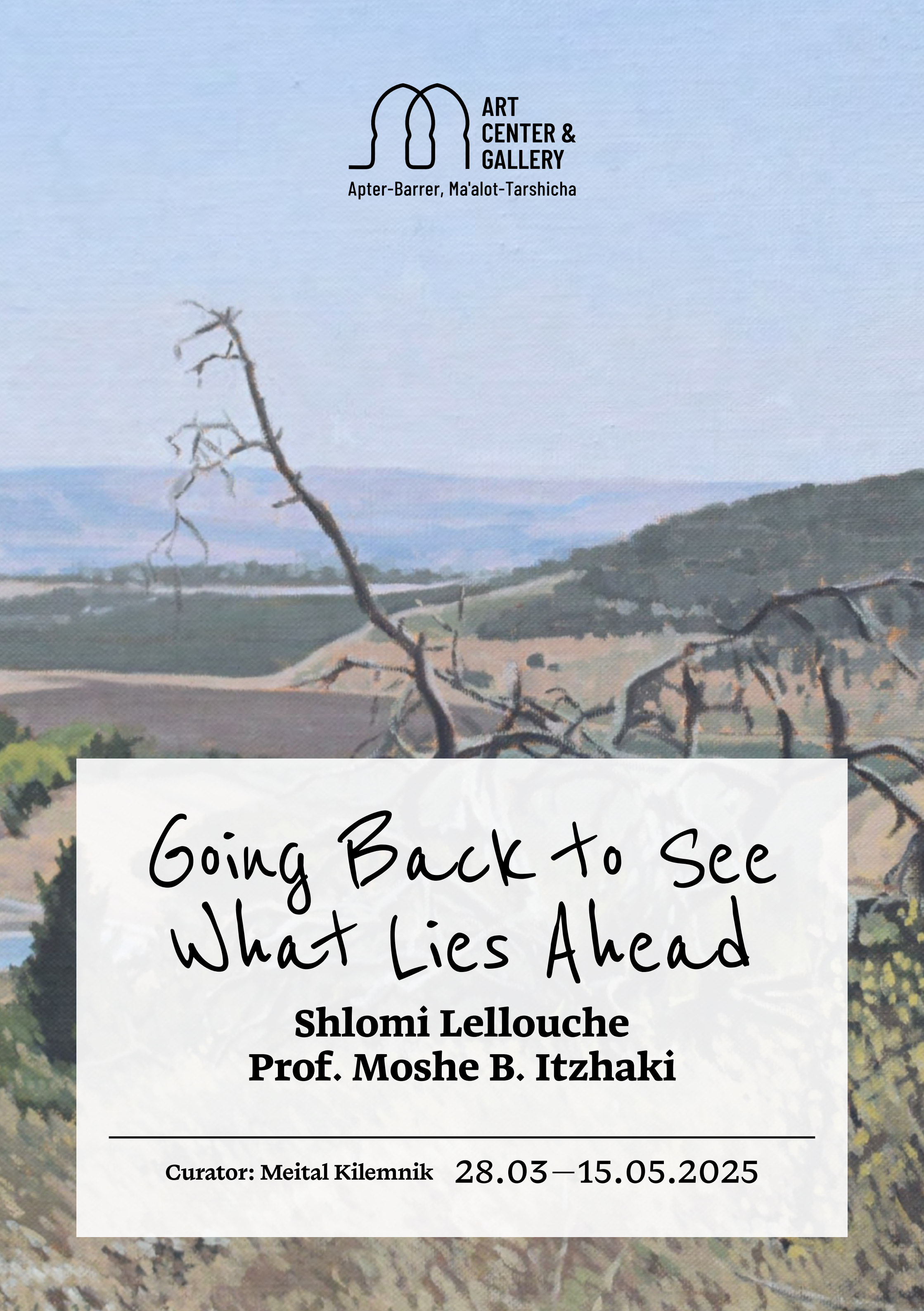

ART CENTER & GALLERY
Apter-Barrer, Ma'alot-Tarshicha

Going Back to See What Lies Ahead

Shlomi Lellouche
Prof. Moshe B. Itzhaki

Curator: Meital Kilemnik 28.03—15.05.2025